

Glaucidium passerinum

(L., 1758)

Sóweczka

Rząd: sowy, rodzina: puszczykowate, podrodzina: puszczyki

Status występowania w Polsce

Bardzo nieliczny gatunek lęgowy, osiadły.

Opis gatunku

Najmniejsza sowa europejska, wielkości szpaka. Długość ciała dorosłego osobnika wynosi ok. 17 cm, rozpiętość skrzydeł 35 cm. Masa ciała samca zaledwie 65 g, zaś większej samicy 80–85 g. Wierzch ciała jest szarobrzowy, regularnie plamkowany, spód jasny, z długimi, ciemnymi pasami. Głowa mała, zaokrąglona, z licznymi białymi plamkami, robi wrażenie „wciśniętej” w tułów ze względu na niewyróżniającą się szyję. Szlara wokół dzioba i żółtych oczu, oprawionych białymi brwiami, jest słabo zaznaczona. Na ogonie występuje 5–6 wąskich prążków. Lot falisty, przypominający lot dzięcioła: na przemian szybkie uderzenia skrzydeł i skrzydła złożone, przywierające do ciała. Dzięki krótkim, zaokrąglonym skrzydłom na krótkim dystansie potrafi osiągać duże szybkości. Młode po opuszczeniu gniazda są ubarwione bardziej jednolicie niż ptaki dorosłe, ciemnobrzowe, z nielicznymi plamkami. Głos samca to wysokie, krótkie gwizdy „piju” wydawane z częstotliwością ok. 30 razy/min. Samica i młode odzywają się wysokim, słabo donośnym piskiem „siiiii”.

Możliwość pomyłki z innymi gatunkami

Sóweczka podobna jest do pójdzki *Athene noctua* (A218, nieopisana w tej książce), a ze względu na to, że w okresie zimowym może zbliżać się do osad ludzkich, można ją spotkać również w typowym dla pójdzki siedlisku. Jest jednak mniej ptochliwa, wyraźnie mniejsza, ma słabiej wyróżnioną głowę i w przeciwieństwie do pójdzki nogi jej są schowane w suto opierzonych nogawicach. Różni się również głosem: głos pójdzki jest wydawany z mniejszą częstotliwością (do 20 razy/min) niższy, dłuższy i opadający.

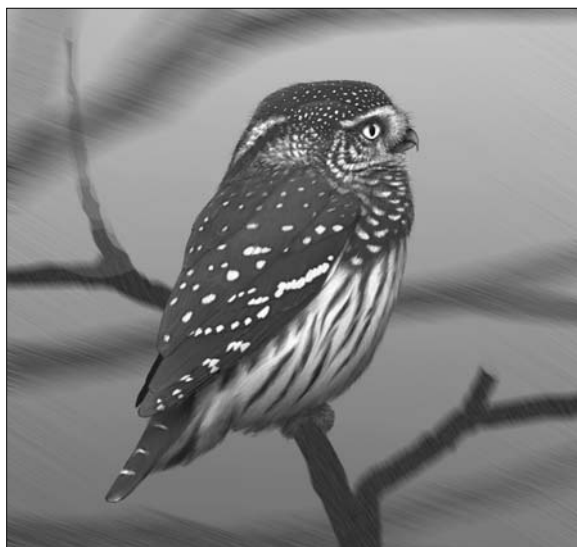
Biologia

Tryb życia

Sóweczka prowadzi dzienny tryb życia, ze szczytem aktywności pokarmowej i głosowej tuż przed wschodem oraz krótko po zachodzie słońca. Noc przespia w koronach drzew i dziuplach.

Lęgi

Gatunek monogamiczny. Ta sama para ptaków może gniazdować w jednym miejscu przez wiele lat, choć wier-

ność dotyczy raczej terytorium i dziupli lęgowej, a nie partnera. Młode ptaki przystępują do rozrodu już w 1. kalendarzowym roku życia. Na terenach obfitujących w pokarm może pozostawać w terytorium przez cały rok, z reguły jednak na okres zimy przemieszcza się w miejsca oferujące więcej pokarmu, a więc do lasów liściastych i mieszanych, a także na ich skraje, w okolice siedzib ludzkich, do sadów itp. Na terenach górskich są to niżej położone rejony, gdzie panuje także łagodniejszy klimat. Samce na lęgowiskach pojawiają już w połowie lutego, ok. 3 tygodnie wcześniej od samic. Po przylocie zajmują od razu odpowiednią dziuplę lęgową, której pilnują i często odwiedzają. Średnica otworu dziupli, pierwotnie wykutej przez dzięcioła dużego lub dzięcioła podobnej wielkości, nie przekracza zwykle 5 cm. W swoim terytorium sóweczka wymaga obecności większej liczby podobnych dziupli, wykorzystywanych jako noclegownie, schronienia i miejsca gromadzenia nadmiaru zdobyczy. Wyprowadza jeden lęg w roku. Samica składa 3–7 jaj (średnio 5), zależnie od dostępności pokarmu. Jaja znosi bezpośrednio na dnie dziupli, w 2. połowie kwietnia, wyjątkowo na początku maja. Wysiaduje wyłącznie samica, przez 26–28 dni. W tym czasie samiec donosi pokarm, któ-

ry przekazuje partnerce w pobliżu dziupli lęgowej. Samica wysiaduje twardo i nawet prowokowana rzadko decyduje się na jej opuszczenie. Pisklęta wykluwają się jednocześnie, co jest wyjątkowe u sów, i pozostają w dziupli przez dalsze 28 dni. W tym czasie samica regularnie czyści dziuplę z wypluwek, resztek jedzenia, kału i odpadającego od ścianek dziupli próchna. W połowie tego okresu samica przyłącza się do polowań, wspomagając samca, wciąż jednak samodzielnie karmi pisklęta. Młode opuszczają dziuplę w ciągu 1–3 dni, a parę dni po ich wylocie samica pozostawia rodzinę i rozpoczyna pierzenie. Po opuszczeniu dziupli młode już do niej nie wracają, nocując w koronach drzew. W tym czasie rodzeństwo przebywa razem i karmione przez samca może się przemieścić o wiele setek metrów od dziupli lęgowej. Samodzielność uzyskują miesiąc po wylocie z gniazda. Liczba odchowanych młodych w Polsce wynosi 1–5, ze średnią ok. 3 piskląt na każdą parę przystępującą do lęgu i jest nieco niższa niż w innych populacjach europejskich. Sóweczka w Polsce w dogodnych siedliskach osiąga zagęszczenie 5–7 p./10 km², najczęściej jednak nie przekracza 2 p./10 km². Areal lęgowy pary ptaków to zazwyczaj obszar o powierzchni 1 km².

Wędrowki

Gatunek osiadły, choć sóweczki z północnych regionów Europy w okresach niedoboru pokarmu odbywają wędrowki na spore odległości w kierunku południowym i południowo-wschodnim. W tym czasie mogą pojawiać się z dala od zwartego zasięgu, docierając zapewne także do Polski, brak na to jednak bezpośrednich dowodów. Samce, zarówno młode, jak i dorosłe, są bardziej osiadłe aniżeli samice. W okresie dyspersji polęgowej młode sowy poszukują odpowiednich terenów z wystarczającą ilością pokarmu, dziupli, a także partnerów do rozrodu.

Zimowanie

Zimuje w obrębie arealu lęgowego i w jego bezpośrednim sąsiedztwie.

Pokarm

Sóweczka jest drapieżnikiem preferującym polowanie z zasadki, ale może też polować aktywnie. W poszukiwaniu pokarmu przeczesuje korony drzew, dziuple i budki lęgowe, młodniki itp. Poluje na drobne ptaki i ssaki. Znana jest z tego, że potrafi schwytać ofiarę równą swojej wielkości, a nawet większą, jak np. dzięcioła dużego czy paszkota. Ofiarę chwytają szponami na ziemi, na gałęzi lub w powietrzu, uśmierca zaś dziobem. W zimie różnorodność pokarmu jest znacznie mniejsza, czego powodem są wędrowki i sen zimowy ofiar oraz obecność pokrywy śnieżnej. W tym czasie w diecie sóweczki dominują ssaki, stanowiąc ponad 60% pokarmu. Odwrotna sytuacja ma miejsce w lecie, kiedy główną część diety stanowią ptaki (ok. 70%). Najczęstszą zdobycz wśród ptaków stanowią zięby, mysikróliki i sikory, zaś wśród ssaków nornikowate i myszy. W latach obfitują-

cych w drobne ssaki dominują one w diecie sóweczki, odbija się to również na większej liczbie jaj w zniesieniu. Niestrawione części pokarmu, tj. głównie sierść, pióra i kości, są formowane w postaci wypluwek i wydalane. Wypluwki, osiągające u sóweczki wielkość średnio 23x10 mm, stanowią doskonały materiał do analizy składu pokarmu.

Występowanie

Siedlisko

Sóweczka jako gatunek borealny jest silnie związana z borami iglastymi, szczególnie ze świerkiem i jodłą. Nierzadko zasiedla również bory sosnowe i grądy, nawet z niewielką, ale niezbędną domieszką świerka. Istotnym elementem w drzewostanie jest obecność bujnego podrostu. Poza sezonem lęgowym przebywa często w litych lasach liściastych, utrzymując niezależne terytoria zimowe. W siedliskach bogatszych może przebywać przez cały rok.

Siedliska z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku

9170 Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (*Galio-Carpinetum*, *Tilio-Carpinetum*)

9410 Górskie bory świerkowe (*Piceion abietis* część – zbiorowiska górskie)

91D0 Bory i lasy bagienne

Rozmieszczenie geograficzne

Zwarty zasięg sóweczki (podgatunek *G. p. passerinum*) przebiega w pasie szerokości 600–1000 km, ciągnącym się od Skandynawii przez wschodnią Syberię do Sachalina, Mandżurii i północno-wschodnich Chin. Jako relikwit polodowcowy występuje w Alpach i Karpatach, jak również w innych mniejszych górach Europy, np. w Wogezach, Górach Schwarzwald, Górach Harzu czy w Pirenejach, aż po górną granicę lasu. Centralną i wschodnią Syberię zamieszkuje podgatunek *G. p. orientale*.

Rozmieszczenie w Polsce

Sóweczka zamieszkuje cały ciąg gór Polski południowej, największe zagęszczenie osiągając w Sudetach. Występuje ponadto w dwóch zwartych populacjach nizinnych. W Borach Dolnośląskich kontaktuje się bezpośrednio z obszarem Sudetów poprzez Pogórze Izerskie, zaś populacja z Puszczy Białowieskiej występuje na skraju zwartego arealu północnoeuropejskiego.

Status ochronny

Ochrona gatunkowa w Polsce: gatunek objęty ochroną ścisłą, wymagający ochrony czynnej (Dz U z 2004 r. Nr 220, poz. 2237)

Polska czerwona księga zwierząt (2001): LC gatunek mniejszego ryzyka, ale wymagający szczególnej uwagi

Status zagrożenia w Europie: (S) gatunek nie zagrożony, którego status ochronny jest prawdopodobnie odpowiedni
BirdLife International: SPEC -

Dyrektywa Ptasia: Art. 4.1, załącznik I
Konwencja Berneńska: załącznik II

Występowanie gatunku na obszarach chronionych

Duża część populacji sóweczki w Polsce zamieszkuje parki narodowe – Białowiecki PN, Karkonoski PN, PN Gór Stołowych, a także słabiej pod tym kątem poznane tereny chronione w Karpatach, głównie Bieszczadzki PN, Tatrzański PN i Magurski PN. Obszary te chronią ok. 1/3 populacji sóweczki w Polsce.

Rozwój i stan populacji

Oceniono, że w Europie gniazduje 39 000–150 000 p. sóweczki. Najliczniej gatunek ten zasiedla Rosję (10 000–100 000 p.), Szwecję (12 000–16 000 p.), Finlandię (8000–13 000 p.), Norwegię (2000–6000 p.), Austrię i Białoruś (do 2000 p.). Od początku lat 70. obserwuje się w Europie wzrost liczebności gatunku.

Tendencję tę stwierdza się od lat 80. także w Polsce. Przypuszczalnie w latach 80. i 90. nastąpiła również ekspansja tego gatunku na nowe tereny. Dotyczy to głównie Borów Dolnośląskich, gdzie duża populacja kontaktuje się z populacją karkonoską, tworząc z nią, poprzez Pogórze Lzerskie, zwarty zasięg. Przypuszcza się, że ekspansja tego gatunku jest możliwa dzięki wysokiemu sukcesowi rozrodczemu i wyższej przeżywalności w okresie zimy. Szerokie spektrum pokarmowe sóweczki, dostępność odpowiednich dziupli lęgowych oraz wysoki udział świerka w drzewostanach, to czynniki korzystnie wpływające na rozwój populacji. Jeśli nie pojawią się nowe czynniki ograniczające liczebność gatunku, obecny poziom populacji ma szansę utrzymać się przez dłuższy okres. Liczebność sóweczki w Polsce można ocenić obecnie na 400–500 p. lęgowych. Największe skupienia lęgowych ptaków występują na górzystych obszarach południa Polski i na północnym wschodzie. Liczebność w Karkonoszach oceniono na 30–35 p. (w 2000), w Górach Stołowych powyżej 40 p., w Borach Dolnośląskich ok. 50 p. (w latach 90.), na Babiej Górze 4–7 p. (w latach 1994–1998), w Tatrach do 5 p. (1992–1995), w Pieninach 1–3 p., w Gorcach 5–10 p. (w latach 1990–2000), w Beskidzie Niskim 5–7 p. (w latach 1986–2002), Górach Słonnych ok. 4 p., w Bieszczadach powyżej 10 p. (w latach 1995–1998) i w Puszczy Białowieckiej 30–50 p.

Zagrożenia

Obecna kondycja sóweczki w Polsce jest zadowalająca. Czynnikiem, które mogą stać się niebezpieczne dla stabil-

ności gatunku w kraju, są:

- utrata siedlisk w wyniku nadmiernej eksploatacji starszych drzewostanów i ograniczania powierzchni starodrzewu;
- utrata siedlisk wynikająca z eliminacji z lasu martwego drewna i obumierających drzew;
- utrata siedlisk w wyniku upraszczania struktury drzewostanów – struktury gatunkowej, piętrowej i wiekowej.

Propozycje odnośnie do zarządzania

Na terenach występowania sóweczki należy:

- wyszukiwać, zaznaczać i pozostawiać drzewa dziuplaste;
- pozostawiać uschnięte drzewa i ich kikuty;
- dążyć w hodowli lasu do tworzenia drzewostanów wielopiętrowych, m.in. ze świerkiem w podroście;
- dążyć w hodowli lasu do tworzenia mozaiki siedlisk leśnych, zarówno pod względem wieku, jak i składu gatunkowego drzewostanu;
- wywieszać budki lęgowe typu fińskiego, drążone w litych pniach, imitujące dziuple dzięcioła dużego, na mocno zmienionych (zdegradowanych) obszarach w obrębie zasięgu gatunku;
- tworzyć niewielkie strefy ochronne o promieniu 50 m wokół zajętych dziupli, gdzie obowiązywałby całkowity zakaz prac leśnych, na podobnych zasadach, jak w przypadku stref ochronnych dla innych gatunków w Polsce, z wyjątkiem rygorystycznego zakazu wstępu, gdyż sóweczka nie jest wrażliwa na samą obecność człowieka w pobliżu gniazda.

Nie ma potrzeby reintrodukcji gatunku do wolnej przyrody przy obecnym poziomie rozwoju populacji.

Propozycje badań

Należy zbadać:

- rozmieszczenie stanowisk i liczebność krajowej populacji lęgowej (szczególnie w Karpatach);
- zakres i kierunek, tak przestrzenny, jak i siedliskowy ekspansji gatunku;
- wybiórczość siedliskową;
- sukces lęgowy;
- przeżywalność;
- dyspersję w obrębie krajowej populacji lęgowej;
- pokrewieństwo genetyczne populacji karpackiej i nizinnej;
- wpływ gospodarki leśnej na stan populacji gatunku;
- skuteczność czynnej ochrony gatunku.

Monitoring

- coroczna ocena liczebności populacji lęgowej oraz sukcesu lęgów (na podstawie liczby samców odzywających się głosem godowym, w połączeniu z wyszukiwaniem dziupli lęgowych), na powierzchniach rzędu 50 km², wybranych w Puszczy Białowieckiej i w Sudetach (+ 3. powierzchnia do ustalenia).

Niezbędna jest stymulacja magnetofonowa. Liczenie w czasie szybkiego przejścia stałymi transektami, oddalonymi od siebie o 400–500 m, od zachodu słońca do całkowitego zmroku.

Bibliografia

- BEDNORZ J. 2000. *Glaucidium passerinum* (L., 1758) – Sóweczka. W: Bednorz J., Kupczyk M., Kuźniak S., Winiński A. (red.) 2000. Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna. Poznań s. 315–316.
- BENA W. – dane niepublikowane.
- BAZA DANYCH OSO – NATURA 2000. Zakład Ornitologii PAN.
- BAZA DANYCH POLSKIEGO ATLASU ORNITOLOGICZNEGO. Zakład Ornitologii PAN.
- BIRDLIFE INTERNATIONAL/EUROPEAN BIRD CENSUS COUNCIL. 2000. European bird populations: estimates and trends. BirdLife Conservation Series No. 10. Cambridge, 160 s.
- CRAMP S. (red.) 1985. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 4. Terns to Woodpeckers. Oxford, 960 s.
- ĆWIKOWSKI C. 1996. Sowy *Strigiformes* Bieszczadów Zachodnich i Gór Sanocko-Turczańskich. *Chrońmy Przyr. Ojcz.*, 52, 6: 41–57.
- DOMASZEWICZ A. 1997. Sóweczka *Glaucidium passerinum* w Białowieckim Parku Narodowym – jej siedliska, rozmieszczenie i liczebność. *Not. Orn.*, 38: 43–50.
- FLOUSEK J., GRAMSZ B. 1999. Atlas ptaków lęgowych Karkonoszy (1991–1994). Sprawa Karkonoskiego narodniho parku. Vrchlabi, 424 s.
- GLUTZ v. BLOTZHEIM U. N., BAUER K. M., BEZZEL E. (red.) 1994. Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Band 9. *Columbiformes-Piciformes*. Wiesbaden, 1148 s.
- HAAPALA J., KORHONEN J., SAUROLA P. 1995. Breeding and population trends of common raptors and owls in Finland in 1994. *Linnut*, 2, 30: 20–25.
- del HOYO J., ELLIOTT A., SARGATAL J. (red.) 1999. Handbook of the Birds of the World. Vol. 5. Barn-owls to Hummingbirds. Barcelona, 759 s.
- KELLOMÄKI E. 1977. Food of the pygmy owl *Glaucidium passerinum* in the breeding season. *Ornis Fenn.*, 54: 1–29.
- KLAUS S., VÖGEL F., WIESNER J. 1965. Ein Beitrag zur Biologie des Sperlingskauzes. Beobachtungen an einem Brutpaar von *Glaucidium passerinum* (L.) im Elbsandsteingebirge. *Zool. Abh.*, 28: 165–204.
- KÖNIG C., WEICK F., BECKING J. H. 1999. Owls: Guide to the Owls of the World. Pica Press, 462 s.
- MIKKOLA H. 1972. Zur Aktivität und Ernährung des Sperlingskauzes (*Glaucidium passerinum*) in der Brutzeit. *Beitr. Vogelkd.* Leipzig, 18: 297–309.
- MIKKOLA H. 1983. Owls of Europe. Calton, 397 s.
- MIKKOLA H. 1997. *Glaucidium passerinum* Pygmy Owl. W: Hagemeyer W. J. M., Blair M. J. (red.) The EBCC Atlas of European Breeding Birds. Their Distribution and Abundance. London, s. 406–407.
- MIKUSEK R. 2001. Biologia rozrodu i występowanie sóweczki (*Glaucidium passerinum*) w Górach Stołowych. *Not. Orn.*, 42: 219–231.
- MIKUSEK R. 2001. *Glaucidium passerinum* (Linne, 1758) – Sóweczka. W: Głowaciński Z. (red.) Polska czerwona księga zwierząt. Kręgowce. Warszawa, s. 232–234.
- MIKUSEK R., KLOUBEC S., OBUCH J. 2001. Diet of the Pygmy Owl (*Glaucidium passerinum*) in eastern Central Europe. *Buteo*, 12: 47–59.
- PAŁUCKI A. 2000. Rozmieszczenie sóweczki (*Glaucidium passerinum*) w Karkonoszach. 347–350. W: Geoeological Problems of the Giant Mountains. Proc. Int. Conf., September 2000, Svoboda na Upou. Opera Corcontica 37. Vrchlabi, 660 s.
- SCHERZINGER W. 1970. Zum Aktionssystem des Sperlingskauzes (*Glaucidium passerinum* L.). *Zoologica*, 41, 118: 1–120.
- SCHERZINGER W. 1974 Zur Ökologie des Sperlingskauzes (*Glaucidium passerinum*) im Nationalpark Bayerischer Wald. *Anz. orn. Ges. Bayern*, 13: 121–156.
- SCHÖNN S. 1980. Der Sperlingskauz. Die Neue Brehm-Bücherei. Wittenberg Lutherstadt, 124 s.
- SOLHEIM R. 1984. Catching behaviour, prey choice and surplus killing by Pygmy owls *Glaucidium passerinum* during winter, a functional response of generalist predator. *Ann. Zool. Fenn.*, 21: 301–308.
- STROM H., SONERUD G. A. 2001. Home range and habitat selection in the Pygmy Owl *Glaucidium passerinum*. *Ornis Fenn.*, 78: 145–158.
- TOMIAŁOJC L. 1991. Ptaki Polski. Rozmieszczenie i liczebność. Warszawa, 462 s.
- TOMIAŁOJC L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Wrocław, 870 s.
- WALASZ K., MIELCZAREK P. (red.) 1992. Atlas ptaków lęgowych Małopolski 1985–1991. Wrocław, 522 s.
- WESOŁOWSKI T., CZESZCZEWIK D., MITRUS C., ROWIŃSKI P. 2003. Ptaki Białowieckiego Parku Narodowego. *Not. Orn.*, 44: 1–31.

Romuald Mikusek